

УДК 352.07:81'373.21(477)«19/20»
DOI <https://doi.org/10.35433/history.112089>

Ковальчук Тарас,
здобувач ступеня доктора
філософії кафедри історії України
Житомирського державного
університету імені Івана Франка
kovalchuk.adv@gmail.com

СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ МІСЦЕВИХ ТОПОНІМІЧНИХ КОМІСІЙ З ДЕКОМУНІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО ПРОСТОРУ В УКРАЇНІ (КІНЕЦЬ ХХ – ПЕРША ЧВЕРТЬ ХХІ СТ.)

*Метою роботи є розгляд процесів створення та діяльності місцевих комісій з декомунізації публічного простору в Україні наприкінці ХХ – у першій чверті ХХІ ст. **Методологія** наукового дослідження ґрунтується на основі базових принципів історичного пізнання з урахуванням загальнонаукових та спеціальних історичних методів, міждисциплінарного підходу, соціологічних, культурологічних й топонімічних інструментів. **Наукова новизна** дослідження полягає у тому, що тут уперше комплексно проаналізовано процеси створення й діяльності місцевих топонімічних комісій з декомунізації публічного простору в Україні наприкінці ХХ – у першій чверті ХХІ ст. У результаті автор приходять до **висновків**, що важливу роль у декомунізації публічного простору в Україні наприкінці ХХ – у першій чверті ХХІ ст. відіграли місцеві топонімічні комісії. Вони стали консультативно-дорадчими структурами при органах місцевого самоврядування, готуючи пропозиції щодо декомунізації публічного простору (перейменування топонімів, які пов'язувалися з радянськими й російськими імперськими реаліями). Місцеві топонімічні комісії створювалися у кілька етапів: від початку проголошення державної незалежності України; після прийняття декомунізаційних законів; під час повномасштабної російсько-української війни. У більшості випадків, особливо на початку 1990-х років, декомунізація публічного простору відбувалася зусиллями органів місцевого самоврядування, адже обов'язкове створення топонімічних комісій не передбачалося законодавством. Іноді пропозиції топонімічних комісій з декомунізації публічного простору не підтримувалися частиною мешканців населених пунктів та органами місцевого самоврядування. У 1990-х роках це пов'язувалося з тим, що деякі «радянські» топоніми називали іменами українських національних діячів, ставлення до яких у суспільстві було неоднозначним. Останнім часом виникали дискусії щодо перейменування топонімів, які були пов'язані із пам'яттю про Другу світову війну та імперським спадком. Вирішення подібних проблемних питань відбувалося шляхом їх додаткового обговорення.*

Ключові слова: топонімічна комісія, декомунізація, публічний простір, топоніми, органи місцевого самоврядування, історична пам'ять, історична політика, Україна.

Постановка проблеми. Важливу роль у процесах декомунізації публічного простору в Україні відіграли місцеві топонімічні комісії. Вони були створені у частині населених пунктів (громад) упродовж кінця ХХ – першої чверті ХХІ ст., виступаючи консультативно-дорадчими структурами при органах місцевого самоврядування. Включаючи до свого складу разом з представниками влади авторитетних істориків-краєзнавців й громадських активістів, вони, фактично, стали презентацією громадянського суспільства у вирішенні питань декомунізації публічного простору. Діяльність місцевих топонімічних комісій стала важливою і для відновлення історичної пам'яті українського народу та реалізації відповідної державної історичної політики.

Історіографія. Діяльність місцевих топонімічних комісій, створених наприкінці ХХ – у першій чверті ХХІ ст. з метою декомунізації публічного простору в Україні, ще не виступала предметом окремого комплексного наукового дослідження. При цьому деякі автори вивчали формування та особливості діяльності топонімічних комісій лише на прикладі деяких українських міст, як-от Житомира, Києва, Львова.

Одним із перших звернув увагу на початок роботи міської комісії з топоніміки у Житомирі в 1991 р., перед якою постало завдання повернення міському топонімічному простору «історично цінних назв», Г. Мокрицький (Мокрицький, 2007, с. 9). Дослідження Г. Мокрицького доповнює наукова розвідка О. Бабушко, присвячена вивченню змін топоніміки Житомирщини в період незалежності України. Авторка контекстуально звернула увагу як на початок діяльності міської топонімічної комісії Житомира, так і на її роботу з декомунізації й дерусифікації публічного простору міста у 2015–2023 рр. (Бабушко, 2024, с. 160–175). Перейменування вулиць Києва у 1990-х – на початку 2010-х років, які були пов'язані з радянськими реаліями, розглядала Н. Терес, при цьому характеризує досвід діяльності Комісії з перейменування вулиць, площ та провулків української столиці у другій половині ХІХ ст. Вона зазначає і про роботу в Києві комісії з питань найменувань та пам'ятних знаків виконавчого органу Київради в новітній період (Терес, 2013, с. 82, 90). Разом з О. Гончаровим Н. Терес також звертає увагу на діяльність топонімічної комісії при Київській міській організації Національної спілки краєзнавців України (НСКУ) (Гончаров, Терес, 2015, с. 276–278). Л. Марчук надає коротку інформацію про створення у 1990 р. спеціальної комісії з перейменування вулиць при Львівській міській раді та її роботу з декомунізації публічного простору Львова у перші роки незалежності України (Марчук, 2015).

Окремі конкретні приклади діяльності місцевих топонімічних комісій містить «Посібник з очищення публічного простору українських міст від російських і радянських топонімів» (Онищенко, 2023, с. 1–22). Він був підготовлений на допомогу органам місцевого самоврядування й

громадськості як порадник з декомунізації й дерусифікації публічного простору у межах програми Transparency International Ukraine «Прозорі міста» у 2023 р. (Посібник з деколонізації українських міст, 2023).

Іноземні дослідники, звертаючи увагу на топонімічні зміни в Україні, здебільшого характеризують процеси декомунізації, зокрема на прикладі конкретних українських міст, без аналізу діяльності місцевих топонімічних комісій. Так, представники Гданського університету О. Радченко та Т. Міхальський у статті «Харків – протидія панівній комуністичній топоніміці міста» зазначають, що реальне перейменування комуністичних топонімів у Харкові розпочалося лише з початком війни на Донбасі у 2014 р. (Radchenko, Michalski, 2023).

Метою статті є характеристика процесів створення та діяльності місцевих комісій з декомунізації публічного простору в Україні наприкінці ХХ – у першій чверті ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу. Факти появи топонімічних комісій в українських містах відомі ще до проголошення незалежності України. У 1990 р. при Львівській міській раді була створена спеціальна комісія з перейменування вулиць, яку очолив історик, директор Державного історичного архіву у Львові О. Мацюк (Марчук, 2015). Пріоритетом її роботи стало перейменування радянських топонімів, яким або повертали історичні назви, або надавали нові, зокрема пов'язані з іменами діячів українського визвольного руху. До речі, окрім комісії з перейменування вулиць у Львові діяла комісія національності й духовного відродження, яка надала список відомих особистостей, іменами яких пропонувалося назвати топоніми міста. Пропозиції щодо перейменування також подавалися індивідуально мешканцями Львова, установами, організаціями, підприємствами (Марчук, 2015).

В основному топонімічні комісії почали з'являтися після проголошення державної незалежності України. Серед перших уже в 1991 р. розпочала діяльність міська комісія з топоніміки у Житомирі. Першочерговим напрямком її роботи стало повернення історичних назв топонімічним об'єктам міста, які пов'язувалися з комуністичними реаліями. Сесія Житомирської міської ради 11 жовтня 1991 р. поставила перед комісією завдання «винести на розгляд міськвиконкому пропозиції з повернення історично цінних назв» (Мокрицький, 2007, с. 9). Передусім топонімічна комісія висловила рекомендації повернути історичні назви основним вулицям, які були пов'язані з іменами найвідоміших комуністичних діячів: вулицю Леніна перейменувати на вулицю Київську, вулицю Карала Маркса – на вулицю Велику Бердичівську. Також частина «радянських» топонімів міста до середини 1990-х років отримала нові назви, пов'язані з діячами культури й науки, які народилися або мали відношення до Житомира й Житомирщини (Бабушко, 2024, с. 161).

У деяких населених пунктах певний час перейменування топонімів напряму здійснювалося органами місцевого самоврядування, а топонімічні комісії з'явилися згодом, коли питання декомунізації затягнулося в часі та потребувало зваженого й консенсусного підходу за участю громадськості. Відповідно до рішення сесії Харківської міської ради від 25 грудня 2002 р. було створено міську комісію з питань топоніміки та охорони історико-культурного середовища (Про міську комісію з питань топоніміки та охорони історико-культурного середовища, 2002). Рішенням Київської міської ради від 29 квітня 2004 р. створена комісія з питань найменувань та пам'ятних знаків виконавчого органу Київради (Київської міської державної адміністрації) (Про порядок найменування об'єктів міського підпорядкування, вшанування пам'яті видатних діячів і подій, встановлення пам'ятних знаків у місті Києві, 2004).

Частина топонімічних комісій виникла після прийняття декомунізаційних законів. У Херсоні, наприклад, вона була створена навесні 2016 р. розпорядженням голови Херсонської обласної державної адміністрації, відповідно до якого «утворено робочу групу, до складу якої увійшли представники громадськості, краєзнавці, науковці, підготовлено перелік об'єктів топоніміки населених пунктів, які потребують перейменування» (Консультації з громадськістю щодо перейменування об'єктів топоніміки, 2016). Таке розпорядження голови Херсонської облдержадміністрації з'явилося у зв'язку з тим, що після 21 лютого 2016 р. зміна об'єктів топоніміки, яка була пов'язана з комуністичним режимом й залишилася без змін через позицію органів місцевого самоврядування, мала здійснюватися головою облдержадміністрації (Консультації з громадськістю щодо перейменування об'єктів топоніміки, 2016). 24 червня 2016 р. було затверджено Положення про топонімічну комісію при виконавчому комітеті Бориспільської міської ради (24 червня 2016 року № 413 «Про топонімічну комісію при виконавчому комітеті Бориспільської міської ради», 2016), а 23 серпня 2016 р. – створено комісію з питань збереження історичної спадщини, найменування та перейменування вулиць, встановлення пам'ятних знаків в м. Мукачево (Про створення комісії з питань збереження історичної спадщини, найменування та перейменування вулиць, встановлення пам'ятних знаків в місті Мукачево при виконавчому комітеті Мукачівської міської ради, затвердження її складу та Положення (нова редакція), 2016.). У цей час місцеві топонімічні комісії створювалися і в інших населених пунктах України.

Ряд топонімічних комісій з'явилося у 2022 р. після початку повномасштабної російсько-української війни. Особливістю стало те, що вони створювалися не лише на рівні міських населених пунктів, а й у значній частині сільських територіальних громад. У цей час нормативно-правова база їхньої діяльності доповнилася законами, які передбачали не

лише декомунізацію, а й дерусифікацію публічного простору. Так, відповідно до розпорядження Локачинської селищної ради Волинської області від 17 травня 2022 р., була створена комісія з перейменування об'єктів топоніміки та демонтажу пам'ятних знаків та пам'ятників у населених пунктах Локачинської територіальної громади (Розпорядження № 37-р «Про створення комісії з перейменування об'єктів топоніміки та демонтажу пам'ятних знаків та пам'ятників у населених пунктах Локачинської територіальної громади», 2022). Також у травні 2022 р. у Києві поряд з комісією з питань найменувань була утворена спеціальна експертна топонімічна комісія, яку очолив історик О. Алфьоров. Вона мала проводити спеціальну («військову») процедуру щодо перейменування топонімічних об'єктів у столиці, які пов'язані з державою-агресором та підпадали під «знеросійщення» (У комісії Київради пояснили, чому перейменовувати Виноградний провулок на честь Монастирського погана ідея, 2023). У вересні 2022 р. створено комісію з перейменування об'єктів топоніміки населених пунктів Терешківської сільської територіальної громади Полтавської області (Створено Комісію з перейменування об'єктів топоніміки населених пунктів Терешківської сільської територіальної громади, 2022). Особливістю стало те, що топонімічна комісія в Херсоні поновила свою роботу після визволення міста від російських окупаційних військ (Вірлич, 2023).

Іноді топонімічні комісії створювалися не при місцевих органах влади, а при наукових та освітніх установах, включаючи до свого складу передусім фахових науковців. Зокрема, 2014 р. така комісія була створена при Київській міській організації НСКУ. Її очолила викладач Київського національного університету імені Тараса Шевченка Н. Терес, яка водночас була членом столичної комісії з питань найменувань (Гончаров, Дмитрук, 2016, с. 236; Гончаров, Терес, 2015, с. 277). За активної участі топонімічної комісії при Київській міській організації НСКУ 2 липня 2015 р. відбувся круглий стіл «Топонімічна політика в Києві: виклики часу, проблеми наукового забезпечення» (Гончаров, Терес, 2015, с. 276). У травні 2022 р. при Ізмаїльському державному гуманітарному університеті (ІДГУ) розпочала роботу Придунайська історико-меморіальна комісія. До її складу були включені науковці, зокрема ІДГУ, які займалися дослідженням історико-культурної спадщини Болградщини, а головою комісії обрали викладача ІДГУ В. Дроздова (Придунайська історико-меморіальна комісія при ІДГУ готова надавати консультації щодо перейменування географічних об'єктів, 2022). Уже 15 червня 2022 р. на базі університету пройшов круглий стіл «Ізмаїл: повернення пам'яті», організований Придунайською історико-меморіальною комісією. Проведення круглого столу передбачало представлення органам місцевого самоврядування рекомендацій щодо

перейменування топонімічних об'єктів Ізмаїла, пов'язаних з імперськими та радянськими реаліями (Дроздов, 2022).

Зауважимо, що у більшості населених пунктів України, зокрема міських, топонімічні комісії не були створені, а питання декомунізації й дерусифікації публічного простору розв'язувалися органами місцевого самоврядування. Адже чинне законодавство не передбачало обов'язкову наявність топонімічних комісій як консультативно-дорадчих органів при структурах місцевого самоврядування (це міг бути і будь-який інший орган із відповідними повноваженнями). При цьому, декомунізацію публічного простору, як-от у Києві, місцеві органи влади розпочали ще з 1990 р., коли були перейменовані вулиці Свердлова, Калініна, Постишева. Загалом, упродовж 1990–1993 рр. у столиці України перейменовували 64 вулиці та площі (Терес, 2023, с. 61).

Повноваження місцевих топонімічних комісій зводилися до консультативно-дорадчих (рекомендаційних) функцій у питаннях перейменування топонімічних об'єктів (вулиць, площ, провулків тощо). Зокрема, у Положенні про топонімічну комісію при Виконавчому комітеті Кропивницької міської ради, затвердженому 23 серпня 2022 р., зазначалося, що комісія «<...> є постійно діючим консультативно-дорадчим органом, створеним для підготовки фахових висновків, рекомендацій, пропозицій щодо найменування (перейменування) вулиць, провулків, проспектів, площ, парків, скверів, мостів та інших споруд, розташованих на території Кропивницької міської територіальної громади» (Рішення Виконавчого комітету Кропивницької міської ради від 23 серпня 2022 р., 2022). Топонімічні комісії, таким чином, упорядковували пропозиції та надавали рекомендації щодо перейменування топонімічних об'єктів на затвердження сесійних засідань органам місцевого самоврядування. Перед цим в останні роки пропозиції топонімічної комісії виносилися на розгляд громадськості, проходячи електронне голосування. Для прикладу: 22 квітня 2024 р. на платформі «EDEM» завершилося онлайн-голосування за перейменування 4-ї черги вулиць у Полтаві (Лисогор, 2024).

Надані місцевими топонімічними комісіями пропозиції з перейменування вулиць не завжди підтримувалися на сесіях органами місцевого самоврядування. Подібні випадки траплялися на сесіях Київської міської ради щодо пропозицій, які надавала міська комісія з питань найменувань та пам'ятних знаків. Дослідниця Н. Терес зазначає: «Це має негативний вплив, адже перебіг перейменувань у Києві – столиці держави – безпосередньо впливає на топонімічну політику в усіх регіонах України» (Терес, 2013, с. 90).

Тривалий час у деяких областях України органи влади не здійснювали реальних практичних кроків у напрямку зміни топонімів комуністичної доби, не підтримуючи ідею створення місцевих топонімічних комісій. У

Миколаєві, для прикладу, у середині 1992 р. влада не підтримала пропозицію патріотичних політичних сил про створення комісії для зміни назв вулиць міста, які пов'язувалися з СРСР та УРСР (Топонімічна комісія Миколаївської міської ради завершує роботу, 2024). У новітній період комісія з топоніміки у Миколаєві проводила активну роботу після початку повномасштабної російсько-української війни (Бойченко, 2024). У місті також реалізовувався проект «Деколонізація: переосмислення імперського минулого в публічному просторі Миколаєва». У його рамках у вересні 2023 р. було запропоновано перейменувати 154 вулиці міста (Вірлич, 2023).

Пропоновані комісіями з топоніміки, особливо на початку 1990-х років, варіанти перейменування вулиць іноді не знаходили підтримку у частини місцевого населення. У Львові ще на зламі 1980-х – 1990-х років частина містян-росіян виступила проти перейменування деяких вулиць, названих на честь російських і радянських діячів (Чехова, Пушкіна, Грибоедова, Лермонтова, Горького, Ватутіна та інших). Найдовше, упродовж 1990–1992 рр., тривав процес перейменування вулиці Миру на вулицю Степана Бандери у Львові (Марчук, 2015). Вважаємо, що важливим для максимального суспільного консенсусу у питанні перейменування об'єктів топоніміки є цілеспрямована державна історична політика щодо відновлення історичної пам'яті українського народу.

Дослідники питань декомунізації публічного простору України, серед яких О. Бабушко, небезпідставно зауважують, що до перейменувань топонімічних об'єктів потрібно підходити зважено й розсудливо, з додатковим їх обговоренням. Для прикладу: досить суперечливим і неоднозначним стало питання щодо пропозиції перейменування вулиці Вітрука у м. Житомирі, яка розглядалася на засіданні міської комісії з топоніміки 19 травня 2023 р. Топонімічна комісія не підтримала пропозицію перейменувати вулицю, адже, не дивлячись на те, що генерал-майор авіації А. Вітрук був представником Червоної армії, в роки Другої світової війни льотчики 10-ї гвардійської штурмової авіаційної дивізії, якими він керував, брали участь у вигнанні нацистів з території Житомирської області (Бабушко, 2024, с. 166). Рішення не перейменовувати вулицю Вітрука у Житомирі членами міської комісії з топоніміки було прийнято одноголосно (Протокол № 2 засідання міської комісії з топоніміки [м. Житомира] від 19 травня 2023 р., 2023).

Також суперечлива ситуація з декомунізацією склалася в Одесі, коли 13 листопада 2023 р. історико-топонімічна комісія, незважаючи на постанову Кабінету Міністрів України про дозвіл на демонтаж пам'ятників О. Пушкіну, рекомендувала не проводити демонтаж пам'ятника російському письменнику. Останній розміщувався на Приморському бульварі поряд з об'єктом Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. А відповідно до Закону України «Про засудження та заборону пропаганди російської

імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії», як зазначала історико-топонімічна комісія Одеси, символіка російської імперської політики в Україні не поширювалася на її використання на об'єкти Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (В Одесі вирішили не зносити пам'ятники Пушкіну та Воронцову, 2023).

У «Посібнику з очищення публічного простору українських міст від російських і радянських топонімів» при виникненні спірних ситуацій рекомендувалося організувати переголосування або проводити додаткові консультації. Такі ситуації виникали у Кам'янському та Чернігові (Онищенко, 2023, с. 11). Зокрема, у м. Кам'янське на Дніпропетровщині упродовж травня – середини червня 2022 р. проходили консультації щодо перейменування вулиць, назви яких були пов'язані з державою-агресором. За результатами голосування, завершеного 12 червня 2022 р. на платформі «EDEM», виявилось, що голосування за перейменування окремих вулиць «мають спірний характер, а деякі навіть стали резонансними, про що свідчать звернення містян та громадських організацій». У зв'язку з цим було оголошено додаткове голосування за нові назви відповідних вулиць (Кам'янчан запрошують повторно проголосувати за перейменування окремих вулиць, 2022).

Висновки. Наприкінці XX – у першій чверті XXI ст. у ряді населених пунктів України були створені топонімічні комісії як консультативно-дорадчі структури (із відповідними консультативно-дорадчими, рекомендаційними функціями) при органах місцевого самоврядування. Презентуючи громадянське суспільство, головним завданням комісій стала підготовка пропозицій щодо декомунізації публічного простору – перейменування топонімів, які пов'язувалися з радянськими, а згодом і російськими імперськими реаліями. Створення місцевих топонімічних комісій відбувалося у кілька хвиль: від початку проголошення державної незалежності України; після прийняття Верховною Радою України декомунізаційних законів у 2015 р.; в умовах повномасштабної російсько-української війни. Здебільшого, особливо на початку 1990-х років, питання декомунізації публічного простору вирішувалося безпосередньо органами місцевого самоврядування, оскільки обов'язкове створення топонімічних комісій не передбачалося законодавством. Іноді пропозиції топонімічних комісій з декомунізації публічного простору не підтримувалися як частиною мешканців населених пунктів, так і органами місцевого самоврядування. Це почало проявлятися від 1990-х років, коли деякі «радянські» топоніми замінювали іменами українських національних діячів, відношення до яких в суспільстві було контрверсійним. В останні роки дискусії, зокрема, подекуди викликали пропозиції щодо перейменування топонімів, пов'язаних із пам'яттю про Другу світову війну

й імперський спадок. Вирішення таких проблемних питань відбувалося шляхом їх додаткового обговорення.

Подяка. Висловлюю вдячність рецензентам за конструктивні зауваження, побажання та консультації, надані під час підготовки статті до друку.

Фінансування. Автор не отримував фінансової підтримки для проведення дослідження й публікації цієї статті.

Джерела та література

Бабушко, О. (2024). Зміни топоніміки Житомирщини у період незалежності України. *Інтермарум: історія, політика, культура*. Вип. 14. С. 160–175.

Бойченко, Ю. (2024). Топонімічна комісія Миколаєва завершила свою роботу – тепер її пропозиції розглянуть депутати. *НікВесті*. URL: <https://nikvesti.com/ua/news/public/283208> (дата звернення: 30.07.2024).

В Одесі вирішили не зносити пам'ятники Пушкіну та Воронцову. (2023). *Слово і діло*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/11/13/novyna/suspilstvo/odesi-vyrishly-ne-znosyty-pamyatnyku-pushkinu-ta-voroncov> (дата звернення: 24.03.2024).

Вірлич, Є. (2023). В Херсоні з'явилась вулиця Джона Говарда, але не там, де хотіли херсонці: як до цього йшли. *Кавун City*. URL: <https://kavun.city/articles/324096/v-hersoni-zyavilas-vulicya-dzhona-govarda-ale-ne-tam-de-hotili-hersonci-yak-do-cogo-jshli> (дата звернення: 27.07.2024).

Гончаров, О., Дмитрук В. (2016). Київська міська організація НСКУ – час зростання! *Краєзнавство*. № 1–2. С. 231–244.

Гончаров, О., Терес Н. (2015). «Топонімічна політика в Києві: виклики часу, проблеми наукового забезпечення». *Краєзнавство*. № 3–4. С. 276–278.

Дроздов, В. (2022). В ІДГУ відбулося засідання круглого столу «Ізмаїл: повернення пам'яті». *Ізмаїльський державний гуманітарний університет*. URL: <http://idgu.edu.ua/37458> (дата звернення: 01.08.2024).

Кам'янчан запрошують повторно проголосувати за перейменування окремих вулиць. (2022). *Офіційний сайт Кам'янської міської ради*. URL: https://kam.gov.ua/ua/news/pg/210622520349838_p13/ (дата звернення: 20.07.2024).

Консультації з громадськістю щодо перейменування об'єктів топоніміки. (2016). *Дніпровська районна у місті Херсоні рада. Виконавчий комітет*. URL: <http://www.dniproradakherson.gov.ua/node/1308> (дата звернення: 21.07.2024).

Лисогор, М. (2024). Результати онлайн-голосування за нові назви 25 вулиць Полтавської громади. *Полтавщина*. URL: <https://poltava.to/news/76154/> (дата звернення: 31.07.2024).

Марчук, Л. (2015). Як у Львові перейменовували вулиці. *Віче*. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/4753/> (дата звернення: 18.05.2024).

Мокрицький, Г. (2007). Вулиці Житомира. *Енциклопедія Житомира*. Кн. 1. Житомир: Волинь, 640 с.

Онищенко, В. (2023). Посібник з очищення публічного простору українських міст від російських і радянських топонімів. Київ. 22 с.

Посібник з деколонізації українських міст. (2023). *Transparent Cities*. URL: <https://transparentcities.in.ua/decolonization> (дата звернення: 03.08.2024).

Придунайська історико-меморіальна комісія при ІДГУ готова надавати консультації щодо перейменування географічних об'єктів. (2022). *Болградська районна державна адміністрація*. URL: <https://bolgrad-rda.od.gov.ua/2022/05/prydunajska-istoryko-memorialna-komisiya-pry-idgu-gotova-nadavaty-konsultaciyi-shhodo-perejmenuvannya-geografichnyh-obyektiv/> (дата звернення: 01.08.2024).

Про міську комісію з питань топоніміки та охорони історико-культурного середовища. (2002). *Офіційний сайт Харківської міської ради, міського голови, виконавчого комітету*. URL: <https://www.city.kharkiv.ua/uk/document/pro-misku-komisiyu-z-pitan-toponimiki-ta-ohoroni-istoriko-kulturnogo-seredovishcha-122.html> (дата звернення: 17.05.2024).

Про порядок найменування об'єктів міського підпорядкування, вшанування пам'яті видатних діячів і подій, встановлення пам'ятних знаків у місті Києві. (2004). *ІАС Консультант. Інформаційно-аналітична система по законодавству України*. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=05FKQ732E1&abz=6MV0Y> (дата звернення: 27.08.2024).

Про створення комісії з питань збереження історичної спадщини, найменування та перейменування вулиць, встановлення пам'ятних знаків в місті Мукачєво при виконавчому комітеті Мукачівської міської ради, затвердження її складу та Положення (нова редакція). (2016). *Мукачівська міська рада*. URL: <https://mukachevo-rada.gov.ua/npas/pro-stvorennya-komisii-z-pitan-zberezhennya-istorichnoi-spadshchini-naymenuvannya-ta-pereyrenuvannya-vulits-vstanovlennya-pamyatnikh-znakiv-v-misti-mukachevo-pri-vikonavchomu-komiteti-mukachi> (дата звернення: 19.07.2024).

Протокол № 2 засідання міської комісії з топоніміки [м. Житомира] від 19 травня 2023 р. (2023). *Житомирська міська рада*. URL: ztrada.gov.ua/files/upload/sitefiles/doc1686058407.pdf (дата звернення: 11.06.2024).

Рішення Виконавчого комітету Кропивницької міської ради від 23 серпня 2022 р. (2022). *Кропивницька міська рада*. URL: <https://kr-rada.gov.ua/uploads/documents/38042-560-20220829.pdf> (дата звернення: 14.07.2024).

Розпорядження № 37-р «Про створення комісії з перейменування об'єктів топоніміки та демонтажу пам'ятних знаків та пам'ятників у населених пунктах Локачинської територіальної громади». (2022). *Локачинська громада*. URL: <https://lokachynska-gromada.gov.ua/docs/1232572/> (дата звернення: 11.06.2024).

Створено Комісію з перейменування об'єктів топоніміки населених пунктів Терешківської сільської територіальної громади. (2022). *Терешківська громада*. URL: tereshkiivska-gromada.gov.ua/news/1663161922/?fbclid=IwAR2u6eL7LyyOFbUWwCNZYP6txJTTRgzyblsJ_t7OFIWE87XaIW70o_TdTJ4 (дата звернення: 19.07.2024).

Терес, Н. (2013). Перейменування вулиць Києва: тоталітарна спадщина і сучасність. *Miscellanea Posttotalitariana Wratislaviensia*. № 1. С. 79–93.

Терес, Н. (2023). Державна топонімічна політика та сучасне киевознавство. *Етнічна історія народів Європи*. Вип. 70. С. 60–69.

Топонімічна комісія Миколаївської міської ради завершує роботу. (2024). *Район. Миколаїв*. URL: <https://mykolaiv.rayon.in.ua/news/671586-toponimichna-komisiya-mikolaivskoi-miskoi-radi-zavershue-robotu> (дата звернення: 30.07.2024).

У комісії Київради пояснили, чому перейменовувати Виноградний провулок на честь Монастирського погана ідея. (2023). *Твоє місто*. URL: <https://tvoemisto.tv/news/u-komisii-kyivrady-poyasnyly-chomu-pereyrenenovuvaty-vynogradnyy-provulok-na-chest-monastyrskogo-pogana-ideya-150236.html> (дата звернення: 29.08.2024).

24 червня 2016 року № 413 «Про топонімічну комісію при виконавчому комітеті Бориспільської міської ради». (2016). *Бориспільська міська рада*. URL: <https://borispol-rada.gov.ua/item/38074-24-cherwnia-2016-roku-413-pro-toponimichnu-komisiiu-pry-vykonavchomu-komiteti-boryspilskoi-miskoi-rady.html> (дата звернення: 31.07.2024).

Radchenko, O., Michalski, T. (2023). Charków – przeciwdziałanie dominującej komunistycznej toponimii miasta. *Prace i Studia Geograficzne. Wydział Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego*. 68.4. S. 27–39. URL: https://pisg.wgsr.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2024/02/PiSG_68.4-02.pdf (дата звернення: 01.08.2024).

References

Babushko, O. (2024). Zmyny toponimiky Zhytomyrshchyny u period nezalezhnosti Ukrainy. *Intermarum: istoriia, polityka, kultura*. Vyp. 14. S. 160–175. [In Ukrainian].

Boichenko, Yu. (2024). Toponimichna komisiiia Mykolaieva zavershyla svoiu robotu – teper yii propozytzii rozghlianut deputaty. *NykVesty*. URL: <https://nikvesti.com/ua/news/public/283208> (дата звернення: 30.07.2024). [In Ukrainian].

V Odesi vyrishyly ne znosyty pamiatnyky Pushkinu ta Vorontsovu. (2023). *Slovo i dilo*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/11/13/novyna/suspilstvo/odesi-vyrishyly-ne-znosyty-pamyatnyky-pushkinu-ta-voronzovu> (дата звернення: 24.03.2024). [In Ukrainian].

Virlych, Ye. (2023). V Khersoni ziyavylas vulytsia Dzhona Hovarda, ale ne tam, de khotily khersontsi: yak do tsoho yshly. *Kavun City*. URL: <https://kavun.city/articles/324096/v-hersoni-zyavilas-vulicya-dzhona-govarda-ale-ne-tam-de-hotili-hersonci-yak-do-cogo-jshli> (дата звернення: 27.07.2024). [In Ukrainian].

Honcharov, O., Dmytruk V. (2016). Kyivska miska orhanizatsiia NSKU – chas zrostannia! *Kraieznavstvo*. № 1–2. S. 231–244.

Honcharov, O., Teres N. (2015). «Toponimichna polityka v Kyievi: vyklyky chasu, problemy naukovooho zabezpechennia». *Kraieznavstvo*. № 3–4. S. 276–278. [In Ukrainian].

Drozdov, V. (2022). V IDHU vidbulosia zasidannia kruhloho stolu «Izmail: povernennia pamiatu». *Izmailskyi derzhavnyi humanitarnyi universytet*. URL: <http://idgu.edu.ua/37458> (дата звернення: 01.08.2024). [In Ukrainian].

Kamianchan zaproshuiut povtorno proholosuvaty za pereimenuvannia okremykh vulyts. (2022). *Ofitsiynyi sait Kamianskoi miskoi rady*. URL: https://kam.gov.ua/ua/news/pg/210622520349838_p13/ (дата звернення: 20.07.2024). [In Ukrainian].

Konsultatsii z hromadskistiu shchodo pereimenuvannia obektiv toponimiky. (2016). *Dniprovskia raionna u misti Khersoni rada. Vykonavchyi komitet*. URL: <http://www.dniproradakherson.gov.ua/node/1308> (дата звернення: 21.07.2024). [In Ukrainian].

Lysohor, M. (2024). Rezultaty onlain-holosuvannia za novi nazvy 25 vulyts Poltavskoi hromady. *Poltavshchyna*. URL: <https://poltava.to/news/76154/> (data zvernennia: 31.07.2024). [In Ukrainian].

Marchuk, L. (2015). Yak u Lvovi pereimenovuvaly vulytsi. *Viche*. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/4753/> (data zvernennia: 18.05.2024). [In Ukrainian].

Mokrytskyi, H. (2007). Vulytsi Zhytomyra. *Entsyklopediia Zhytomyra*. Kn. 1. Zhytomyr: Volyn, 640 s. [In Ukrainian].

Onyshchenko, V. (2023). Posibnyk z ochyshchennia publicznego prostoru ukrainskykh mist vid rosiiskyykh i radianskykh toponimiv. Kyiv, 22 s. [In Ukrainian].

Posibnyk z dekolonizatsii ukrainskykh mist. (2023). *Transparent Cities*. URL: <https://transparentcities.in.ua/decolonization> (data zvernennia: 03.08.2024).

Prydunaiska istoryko-memorialna komisiia pry IDHU hotova nadavaty konsultatsii shchodo pereimenuvannia heohrafichnykh ob'ektiv. (2022). *Bolhradska raionna derzhavna administratsiia*. URL: <https://bolgrad-rda.od.gov.ua/2022/05/prydunajska-istoryko-memorialna-komisiya-pry-idgu-gotova-nadavaty-konsultacziyi-shhodo-perejmenuvannya-geografichnyh-obyektiv/> (data zvernennia: 01.08.2024). [In Ukrainian].

Pro miski komisii z pytan toponimiky ta okhorony istoryko-kulturnoho seredovyscha. (2002). *Ofitsiinyi sait Kharkivskoi miskoi rady, miskoho holovy, vykonavchoho komitetu*. URL: <https://www.city.kharkiv.ua/uk/document/pro-misku-komisiyu-z-pitan-toponimiki-ta-ohoroni-istoriko-kulturnogo-seredovishcha-122.html> (data zvernennia: 17.05.2024). [In Ukrainian].

Pro poriadok naimenuvannia ob'ektiv miskoho pidporiadkuvannia, vshanuvannia pamiaty vydatnykh diiachiv i podii, vstanovlennia pamiatnykh znakiv u misti Kyievi. (2004). *IAS Konsultant. Informatsiino-analitychna systema po zakonodavstvu Ukrainy*. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=05FKQ732E1&abz=6MV0Y> (data zvernennia: 27.08.2024). [In Ukrainian].

Pro stvorenня komisii z pytan zberezhenня istorychnoi spadshchyny, naimenuvannia ta pereimenuvannia vulyts, vstanovlennia pamiatnykh znakiv v misti Mukachevo pry vykonavchomu komiteti Mukachivskoi miskoi rady, zatverdzenня yii skladu ta Polozhenня (nova redaktsiia). (2016). *Mukachivska miska rada*. URL: <https://mukachevo-rada.gov.ua/npas/pro-stvorennia-komisii-z-pitan-zberezhenia-istorichnoi-spadshchini-naymenuvannia-ta-pereymenuvannia-vulits-vstanovlennia-pamyatnykh-znakiv-v-misti-mukachevo-pri-vikonavchomu-komiteti-mukachi> (data zvernennia: 19.07.2024). [In Ukrainian].

Protokol № 2 zasidannia miskoi komisii z toponimiky [m. Zhytomyra] vid 19 travnia 2023 r. (2023). *Zhytomyrska miska rada*. URL: zt-rada.gov.ua/files/upload/sitefiles/doc1686058407.pdf (data zvernennia: 11.06.2024). [In Ukrainian].

Rishennia Vykonavchoho komitetu Kropyvnytskoi miskoi rady vid 23 serpnia 2022 r. (2022). *Kropyvnytska miska rada*. URL: <https://kr-rada.gov.ua/uploads/documents/38042-560-20220829.pdf> (data zvernennia: 14.07.2024). [In Ukrainian].

Rozporiadzhennia № 37-r «Pro stvorenня komisii z pereimenuvannia ob'ektiv toponimiky ta demontazhu pamiatnykh znakiv ta pamiatnykiv u naselenykh punktakh Lokachynskoi terytorialnoi hromady». (2022). *Lokachynska hromada*. URL:

<https://lokachynska-gromada.gov.ua/docs/1232572/> (data zvernennia: 11.06.2024). [In Ukrainian].

Stvoreno Komisiuu z pereimenuvannia ob'ektiv toponimiky naselenykh punktiv Tereshkivskoi silskoi terytorialnoi hromady. (2022). *Tereshkivska hromada*. URL: https://tereshkivska-gromada.gov.ua/news/1663161922/?fbclid=IwAR2u6eL7LyyOFbUwRcNZYP6txJTTRgzvblsJ_t7OFIWE87XaIW70o_TdTJ4 (data zvernennia: 19.07.2024). [In Ukrainian].

Teres, N. (2013). Pereimenuvannia vulyts Kyieva: totalitarna spadshchyna i suchasnist. *Miscellanea Posttotalitariana Wratislaviensia*. № 1. S. 79–93. [In Ukrainian].

Teres, N. (2023). Derzhavna toponimichna polityka ta suchasne kyievoznavstvo. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy*. Vyp. 70. S. 60–69. [In Ukrainian].

Toponimichna komisiia Mykolaivskoi miskoi rady zavershuie robotu. (2024). *Raion. Mykolaiv*. URL: <https://mykolaiv.rayon.in.ua/news/671586-toponimichna-komisiya-mikolaivskoi-miskoi-radi-zavershue-robotu> (data zvernennia: 30.07.2024). [In Ukrainian].

U komisii Kyivrady poiasnyly, chomu pereimenovuvaty Vynohradnyi provulok na chest Monastyrskoho pohana ideia. (2023). *Tvoje misto*. URL: https://tvoemisto.tv/news/u_komisii_kyivrady_poyasnyly_chomu_pereymenovuvaty_vynogradnyy_provulok_na_chest_monastyrskogo_pogana_ideya_150236.html (data zvernennia: 29.08.2024). [In Ukrainian].

24 chervnia 2016 roku № 413 «Pro toponimichnu komisiuu pry vykonavchomu komiteti Boryspilskoi miskoi rady». (2016). *Boryspilska miska rada*. URL: <https://borispol-rada.gov.ua/item/38074-24-chervnia-2016-roku-413-pro-toponimichnu-komisiuu-pry-vykonavchomu-komiteti-boryspilskoi-miskoi-rady.html> (data zvernennia: 31.07.2024). [In Ukrainian].

Radchenko, O., Michalski, T. (2023). Charków – przeciwdziałanie dominującej komunistycznej toponimii miasta. *Prace i Studia Geograficzne. Wydział Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego*. 68.4. S. 27–39. URL: https://piss.wgsr.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2024/02/PiSG_68.4-02.pdf (data zvernennia: 01.08.2024). [In Polish].

Kovalchuk T. CREATION AND ACTIVITIES OF LOCAL TOPONYMIC COMMISSIONS FOR THE DECOMMUNISATION OF PUBLIC SPACE IN UKRAINE (LATE 20TH – THE FIRST QUARTER OF THE 21ST CENTURY)

Abstract

The aim of the paper is to analyze the processes of creation and activity of local commissions for the decommunisation of public space in Ukraine from the late 20th century to the first quarter of the 21st century. **The methodology** of the research is based on the core principles of historical knowledge, incorporating general scientific and special historical methods, an interdisciplinary approach, sociological, cultural, and toponymic tools. **The scientific novelty** is conditioned by the fact that this is the first comprehensive study to present the creation and activity of local toponymic commissions for the decommunisation of public space in Ukraine from the late 20th century to the first quarter of the 21st century. As a result, the author comes to the **conclusion** that local toponymic commissions were important for the decommunisation of public space in Ukraine at the end of the 20th – in the first quarter of the 21st century. The commissions were consultative and advisory structures at local self-government bodies, preparing

proposals for the decommunisation of public space (changing the names of toponyms that were associated with Soviet and Russian imperial realities). Local toponymic commissions were created in several stages: from the beginning of the declaration of state independence of Ukraine; after the adoption of decommunisation laws; during the full-scale Russian-Ukrainian war. For the most part, especially in the early 1990s, the decommunisation of public space was carried out by local self-government bodies, because the mandatory creation of toponymic commissions was not provided for by legislation. Sometimes the proposals of toponymic commissions for the decommunisation of public space were not supported by a part of the residents of settlements and local self-government bodies. In the 1990s, this was due to the fact that some «Soviet» toponyms were named after Ukrainian national figures, the attitude towards which was ambiguous in society. Recently, there have been discussions about the renaming of toponyms, which were associated with the memory of the Second World War and the imperial heritage. Such problematic issues were resolved through additional discussion.

Key words: *toponymic commission, decommunisation, public space, toponyms, local self-government bodies, historical memory, historical policy, Ukraine.*

**Kowalczyk T. TWORZENIE I DZIAŁALNOŚĆ LOKALNYCH KOMISJI
TOPONIMICZNYCH DS. DEKOMUNIZACJI PRZESTRZENI PUBLICZNEJ NA
UKRAINIE (KONIEC XX – PIERWSZA ĆWIERĆ XXI WIEKU)**

Streszczenie

Celem pracy jest analiza procesów powstawania i działalności lokalnych komisji ds. dekomunizacji przestrzeni publicznej na Ukrainie pod koniec XX wieku – w pierwszej ćwierci XXI wieku. **Metodologia** badań naukowych opiera się na podstawowych zasadach wiedzy historycznej, z uwzględnieniem ogólnych metod naukowych i specjalnych metod historycznych, podejściu interdyscyplinarnym, narzędziach socjologicznych, kulturowych i toponimicznych. **Aktualność** pracy polega na tym, że po raz pierwszy kompleksowo analizuje się tutaj procesy tworzenia i działalności lokalnych komisji toponimicznych ds. dekomunizacji przestrzeni publicznej na Ukrainie (koniec XX – pierwsza ćwierć XXI wieku). W rezultacie autor dochodzi do **wniosku**, że lokalne komisje toponimiczne odegrały ważną rolę w dekomunizacji przestrzeni publicznej na Ukrainie pod koniec XX – w pierwszej ćwierci XXI wieku. Komisje były strukturami opiniodawczo-doradczymi przy organach samorządu terytorialnego, przygotowującymi propozycje dekomunizacji przestrzeni publicznej (zmiana nazw toponimów związanych z sowiecką i rosyjską rzeczywistością imperialną). Lokalne komisje toponimiczne powstawały w kilku etapach: od początku ogłoszenia niepodległości Ukrainy; po przyjęciu ustaw dekomunizacyjnych; podczas wojny rosyjsko-ukraińskiej na pełną skalę. W przeważającej części, zwłaszcza na początku lat 90, dekomunizacją przestrzeni publicznej zajmowały się organy samorządu terytorialnego, gdyż ustawa nie przewidywała obowiązkowego tworzenia komisji toponimicznych. Czasami propozycje komisji toponimicznych dotyczące dekomunizacji przestrzeni publicznej nie znajdowały poparcia części społeczeństwa i organów samorządu terytorialnego. W latach 1990-tych wynikało to z faktu, że niektórym «radzieckim» toponimom nadano imiona ukraińskich osobistości narodowych, do których stosunek społeczny był niejednoznaczny. Ostatnio toczą się dyskusje na temat zmiany nazw toponimów, które kojarzono z pamięcią o II wojnie światowej i dziedzictwem

cesarskim. Takie problematyczne kwestie zostały rozwiązane w drodze dodatkowej dyskusji.

Słowa kluczowe: komisja toponimiczna, dekomunizacja, przestrzeń publiczna, toponimy, organy samorządu terytorialnego, pamięć historyczna, polityka historyczna, Ukraina.

Статтю надіслано до редколегії 21.09.2024 р.
Статтю рекомендовано до друку 14.10.2024 р.